Turk tili darslarida madaniy birliklar (maqol, ibora, frazeologizmlar)ni o‘qitish muammolari

Nosirova Kamola Xusniddin qizi
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Stajyor-o‘qituvchisi
kamolanosirova@uzswlu.uz

Annotatsiya. Ushbu tezisda turk tili darslarida madaniy birliklar, xususan maqollar, iboralar va frazeologizmlarni o‘qitish jarayonida uchraydigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Madaniy birliklarning milliy mentalitet, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettirishi ularni o‘zlashtirish jarayonini murakkablashtiradi. Tadqiqotda talabalarning lingvistik va madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yondashuvlar ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: turk tili, madaniy birliklar, maqol, ibora, frazeologizm, lingvomadaniyat, til o‘qitish, kommunikativ kompetensiya, madaniyatlararo muloqot.

Annotation. This thesis examines the main challenges encountered in teaching cultural units such as proverbs, idioms, and phraseological expressions in Turkish language classes. Since these cultural elements reflect national mentality, historical experience, and social values, their acquisition often becomes difficult for language learners. The study also highlights effective pedagogical approaches aimed at improving students’ linguistic and intercultural communicative competence through the integration of cultural content into language instruction.

Keywords: Turkish language, cultural units, proverb, idiom, phraseology, linguoculture, language teaching, communicative competence, intercultural communication.

Bugungi kunda chet tillarini o‘qitishda nafaqat grammatik va leksik bilimlarni, balki tilning madaniy qatlamlarini ham o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, turk tilini o‘rganish jarayonida maqollar, iboralar va frazeologizmlar kabi madaniy birliklarni o‘zlashtirish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu birliklar xalqning turmush tarzi, qadriyatlari, dunyoqarashi va tarixiy tajribasini o‘zida aks ettiradi. Shu sababli ularni o‘qitish jarayonida bir qator metodik va lingvomadaniy muammolar yuzaga keladi.

Madaniy birliklar tilning milliy xususiyatlarini ifodalovchi vositalar bo‘lib, ular orqali xalqning madaniy merosi avloddan-avlodga yetkaziladi. Turk tilidagi maqollar, iboralar va frazeologik birliklar ko‘pincha ko‘chma ma’noga ega bo‘lib, ularni so‘zma-so‘z tarjima qilish orqali mazmunini tushunish qiyin kechadi. Bu esa o‘quvchilar uchun ma’lum murakkabliklarni yuzaga keltiradi[3].

Turk tilida keng qo‘llaniladigan “Damlaya damlaya göl olur” maqoli o‘zbek tilidagi “Tomchi-tomchi ko‘l bo‘lur” maqoliga mazmunan yaqin hisoblanadi. Mazkur maqol insonning sabr-toqatli bo‘lishi va kichik harakatlar natijasida katta yutuqlarga erishish mumkinligini anglatadi. Bunday o‘xshashliklar o‘quvchilarga yangi birliklarni osonroq o‘zlashtirish imkonini beradi.

Biroq barcha maqollar ham ikki til o‘rtasida to‘liq ekvivalentga ega emas. Masalan, turk tilidagi “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” maqoli qo‘shnichilik munosabatlarining ahamiyatini ifodalaydi[2]. O‘zbek tilida unga yaqin ma’nodagi “Qo‘shning tinch – sen tinch” maqoli mavjud bo‘lsa-da, semantik jihatdan to‘liq mos kelmaydi. Natijada talaba maqolning asl madaniy mazmunini anglashda qiyinchilikka duch keladi.

Frazeologik birliklarni o‘qitishda ham muammolar mavjud. Masalan, “Kulak vermek” iborasi so‘zma-so‘z tarjima qilinganda “quloq bermoq” ma’nosini bildiradi, ammo haqiqiy ma’nosi “diqqat bilan tinglamoq” demakdir. Agar o‘qituvchi mazkur iboraning qo‘llanish kontekstini tushuntirmasa, talaba uni noto‘g‘ri talqin qilishi mumkin.

Yana bir misol sifatida “Gözden düşmek” iborasini ko‘rsatish mumkin. Ushbu birlik so‘zma-so‘z “ko‘zdan tushmoq” tarzida tarjima qilinadi va o‘zbek tilida ham deyarli shu ma’noda ishlatiladi.

Biroq ayrim hollarda uning emotsional bo‘yoqdorligi va uslubiy xususiyatlari talaba tomonidan to‘liq anglanmasligi mumkin.

Madaniy birliklarni o‘qitishdagi asosiy muammolardan biri o‘quvchilarning lingvomadaniy kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaganligidir. Tilni o‘rganayotgan talabalar ko‘pincha grammatik qoidalarni yaxshi bilsalar-da, madaniy kontekstni tushunishda qiyinchilikka duch keladilar. Natijada ular kundalik muloqotda yoki badiiy matnlarni o‘qishda ayrim iboralarning yashirin ma’nolarini anglay olmaydilar[1].

Ikkinchi muammo o‘quv adabiyotlarida madaniy birliklarga yetarlicha e’tibor berilmasligi bilan bog‘liq. Ko‘pgina darsliklarda maqol va iboralar faqat lug‘aviy birlik sifatida beriladi. Ularning kelib chiqishi, madaniy asoslari va qo‘llanish vaziyatlari haqida batafsil ma’lumot taqdim etilmaydi. Bu esa o‘quvchilarning mazkur birliklarni amaliy nutqda qo‘llash imkoniyatlarini cheklaydi.

Uchinchi muammo tarjima interferensiyasi hisoblanadi. O‘zbek tilini ona tili sifatida biladigan talabalar turk tilidagi iboralarni o‘z tillaridagi muqobillari bilan avtomatik ravishda bog‘lashga harakat qiladilar. Natijada ayrim hollarda semantik xatolar yuzaga keladi. Masalan, turk tilidagi “Burnundan kıl aldırmamak” iborasi “o‘zini katta tutmoq, mag‘rurlanmoq” ma’nosini anglatadi. Uni so‘zma-so‘z tarjima qilish esa mazmunning buzilishiga olib keladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Xususan, kontekst asosida o‘qitish usuli samarali hisoblanadi. O‘qituvchi maqol yoki iborani alohida emas, balki matn yoki dialog tarkibida taqdim etishi kerak. Bu usul o‘quvchiga birlikning haqiqiy ma’nosini tushunishga yordam beradi.

Rol o‘ynash mashqlari ham samarali metodlardan biridir. Masalan, talabalar kundalik hayotga oid dialoglar tuzib, ularda maqol va iboralardan foydalanishlari mumkin. Bunday faoliyat natijasida o‘rganilgan birliklar faol lug‘at tarkibiga kiradi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil usuli ham muhim ahamiyatga ega. Turk va o‘zbek tillaridagi o‘xshash hamda farqli maqollarni taqqoslash orqali talabalar ikki xalq madaniyatining umumiy va o‘ziga xos jihatlarini anglaydilar. Masalan, turk tilidagi “Ne ekersen onu biçersin” maqoli o‘zbek tilidagi “Nima eksang, shuni o‘rasan” maqoliga juda yaqin. Bu kabi misollar o‘quvchilarning madaniyatlararo tafakkurini rivojlantiradi.

Audiovizual vositalardan foydalanish ham samarali natija beradi. Turk seriallari, filmlar, intervyular va teleko‘rsatuvlarda qo‘llanilgan frazeologik birliklarni tahlil qilish orqali talabalar ularning tabiiy qo‘llanishini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashga xizmat qiladi[1].

Xulosa qilib aytganda, turk tilidagi maqollar, iboralar va frazeologizmlar xalqning madaniy qadriyatlari, tarixiy tajribasi hamda milliy tafakkurini aks ettiruvchi muhim til birliklaridir. Ularni o‘qitish jarayonida ko‘chma ma’no, madaniy tafovutlar, tarjima interferensiyasi va metodik kamchiliklar kabi muammolar yuzaga keladi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun lingvomadaniy yondashuv, qiyosiy tahlil, kontekstual o‘qitish va interaktiv metodlardan foydalanish zarur. Natijada talabalarning nafaqat til kompetensiyasi, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasi ham rivojlanadi. Bu esa turk tilini samarali o‘zlashtirish va real muloqot jarayonida undan muvaffaqiyatli foydalanish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hojimuhamedov, A. Turkiy tillar qiyosiy frazeologiyasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – B.

2. Yıldırım, A., Şimşek, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021. – B.

3. Mahmudov, N. Til va madaniyat. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2019. – B.